

VEDUTE DALMATINSKIH GRADOVA JOHANNA HÖGELMÜLLERA IZ SREDINE PROŠLOG STOLJEĆA

DUŠKO KEČKEMET
Split

UDK: 74.036: 929 Högelmüller
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 1982-03-15

U prošlom stoljeću je poraslo zanimanje stranaca za Dalmaciju. Nju su najbolje mogli upoznati strani časnici koji su ondje službovali. Jedan od njih bio je austrijski poručnik Högelmüller. On je od 1843-1845. naslikao 24 dalmatinske vedute koje je objavio u Beču 1845. pod naslovom Sjećanje na Dalmaciju (Erinnerung an Dalmatien). Naime, prema njegovim je crtežima litografije uradio V.X. Sandmann. U Trstu pronađenu kompletnu mapu litografija, autor ovdje opisuje i donosi u prilogu.

U prošlom je stoljeću poraslo u zapadnoj Evropi zanimanje za južnim i istočnim zemljama, posebno za Dalmacijom s privlačnim krajolicima, folklorom i povijesnim spomenicima. Prestanak turske opasnosti i napoleonskih ratova, izgradnja cesta, sve udobnija putovanja, naročito kopnom prvim željeznicama, a morem prvim parobrodima, omogućili su početak "turističke ere", što traje već više od stoljeća. Pa ipak, u prvoj polovici prošloga stoljeća sve do posljednjih njegovih decenija, nije bilo turizma u današnjem smislu toga pojma. Znatiželjni putnici upuštali su se uvijek u određenu avanturu. Hoteli su bili rijetki, tek u većim gradovima, a neprilike česte na svakom koraku.

Oni stranci koji su tada mogli relativno dobro upoznati naše krajeve, čak i duže boraviti u njima, pa tako upoznati i ljude i običaje, bili su strani časnici koji su službovali u Dalmaciji, sjevernoj Hrvatskoj ili u Bosni i Hercegovini, tada u sklopu Austrougarske Monarhije. Znatan broj tih časnika bio je obrazovan, a neki su od njih, po tadašnjem običaju pripadnika viših gradskih slojeva, pohađali i privatne slikarske ili crtaće škole ili tečajeve, pa su, u pomanjkanju današnjih fotoaparata, slikali ili crtali predjele i gradove u kojima su boravili ili kojima su prolazili, ili ljude koje su sretali, a koji su ih privlačili folklornom odjećom ili zanimljivim običajima.

Iako je većina tih slika i zabilježaka po putnim bilježnicama za nas izgubljena u raznim privatnim posjedima ili galerijama i zbirkama u inozemstvu, neke su od njih ipak stigle u naše muzeje i galerije, a neke su nam poznate jer su svojedobno, zbog općeg zanimanja za naše krajeve i običaje, bile objavljene, bilo kao ilustracije putopisa, bilo kao grafičke mape. Često nailazimo na pojedine takve bakroreze,

bakropise ili litografije, ne znajući kojim cjelinama pripadaju, dok od nekih uspijevamo, naročito u inozemnim antikvarnicama, galerijama ili grafičkim zbirka, upoznati potpuna izdanja, pa na taj način doznati nešto više o autorima, graverima i izdavačima tih listova, odnosno mapa ili putopisnih izdanja.

Tako nam je bilo poznato nekoliko zasebnih, vrlo efektivnih, a ujedno vjerodostojnih litografija Splita i još nekih dalmatinskih gradova i naselja iz sredine prošloga stoljeća, od kojih su neke nosile potpis Högelmüllera. Jedna takva kolekcija bez naslovne stranice s podacima čuva se i u biblioteci Arheološkoga muzeja u Splitu. Tek nakon što smo u jednoj antikvarnici u Trstu naišli na kompletnu mapu, mogli smo ih u cjelini upoznati, fotografirati i opisati.¹

Mapa je velikoga formata 30 x 46 cm. Izlazila je u svescima po četiri litografije, a naposljetku je izdana i njezina korica i naslovni list SJEĆANJE NA DALMACIJU (Erinnerung an Dalmatien). Crteže na licu mjesta izveo je austrijski poručnik Johann Högelmüller i posvetio prijateljima austrijske vojske i prijateljima umjetnosti. Prema njegovim crtežima načinio je 24 litografije V.X. Sandmann, a otisnuo ih je Johann Rauch. Mapu je objavio bečki izdavač L.T. Neumann oko 1845. godine.²

Da je mapa dalmatinskih gradova i predjela nakon objave bila zapažena i pobudila zanimanje u našim krajevima, dokazuje članak nekoga F.C. Weidmanna, a objavljen u Zagrebu u prvim hrvatskim novinama *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* 1847. godine (god. XIII, br. 52, str. 207–208).

Donosimo gotovo u cijelosti taj prikaz dalmatinske mape:

1 Posredstvom dra Vojka Žagara, Trst.

Jedna kompletna Högelmüllerova mapa dalmatinskih litografija bila je oko 1970. na prodaji u bečkoj antikvarnici Christiana Nebehaya. Katalog XXXVI. Geographie. Atlanten, Ansichtenwerk. Lanfkarten. Christian M. Nebehay. A-1015 Wien I, Annagasse 18.

2 ERINNERUNG AN DALMATIEN

Allen K.K.

OSTERREICHISCHEN MILITAIRES UND KUNSTFREUNDEN
hochachtungsvoll gewidmet
VON

JOH. HÖGELMÜLLER

Lieutenant im 5. Jäger-Bataillon.

LITH. V.X. SANDMANN. WIEN, BEI L.T. NEUMANN. GEDR. BEI
JOH. RAUH

Kohlmarkt No. 257
Eigenthum des Verlegers.

Zanimivo kamenorěžno djelo o Dalmaciji u njemačkom jeziku.

Uspomena na Dalmaciju. Svim c. kr. austrijske vojske i umetnosti prijateljem visokim poštovanjem posvećene Ivanom Högelmüllerom, poručnikom u 5. Iovačkoj četi.

Pod ovim naslovom izlazi u prodavnici umjetnih stvari gospodina L.F. Neumanna na svezke sбирka kamenorěžnih predstavljanja iz Dalmacije. Ova zemlja, prenapunjena čudesi prirode i velikimi historičkim uspomenami, nije još ni od daleka tako poznata, kao što zaslužuje, i zato mora svaki prinesak k bližnjem upoznanju ove zanimive pokrajine dobrodošlicom pozdravljen biti. To zaslužuje osobito djelo, o kojem smo ovdje reč zametnuli. Čini se da je gospodin poručnik Högelmüller dugo u Dalmaciji prebivao i po tom se s tom ljepom zemljom posve dobro upoznao, on je za svoja predstavljanja zanimive točke izabrali znao, a izvedenje posve točno i prirodno primjerno, zaslužuje podpunu pohvalu. Svaki svezak ovoga djela zadržava četiri predstavljanja. Takovih svezakah biti će sve skupa šest, dakle sadržavat će čelo djelo 24 kamenorěžah. Tri takova svezka već su dogotovljena i izašla. Prvi sadržava predstavljanje *Zadra*, bërdivite tvèrdjave *Knina*, *Sinja* i kaštela *Lastve*; drugi predstavlja: *Obrovac*, *Šibenik*, *Split I* i *Dèrniš*; i treći napokon: *Trogir*, *Dubrovnik I*, *Grob* i *Captat*; posljednja tri svezka pako sadržavat će: *Split II*, *Hvar*, *Imoš*, *Sv. Stjepan*, *Piac stolne cèrkve u Splitu*, *Omiš*, *Kotor*, *Stanjoviće*, *Dubrovnik II*, *Dobrotu*, *Tvèrdju sv. Nikole* i luku od *Budve*. Tako je dakle umjetnik iz svih okružja ove pokrajine zanimive slike u jedno složio, što nam istiniti i živahni pojam o osobitosti ovih znatnih mjestah daje. (Pisac ipak zamjera crtaču što nije prikazao i ljepote prirode i Boku Kotorsku, Kaštela, Grušku luku, vodopade Krke i Cetine).

Udaljenost pokrajine, predjašnje polagano i opasno brodarstvo uz njezino primorje, teškoća putovanja po kopnu, prećiahu do sad često posjećivanje Dalmacije. Medjutim sve se je to u najnovie vrème promjenilo. Udobni dobro uredjeni parobrodi austrijskog Lloyda dovode sada bërzo i bezopasno putnika iz Zadra preko Šibenika, Hvara, Splita, Korčule i Dubrovnika u Kotor, i tako postao je taj inače mučni i tegobni put ugodnom šetnjom, koja je puna toli obilatih i rëdkih razkošja, kakovih nigdë po svoj Evropi naći nećeš. Visoka historička slava Dalmacije, koja se pruža preko tri tisuće godina tja do vjeka gerčkih basnah priuzima ovdë tvoju pozornost. Gorostasne podertine rimskog svjeta, koje se ovdë nalaze (izvan Rima na primjër nećeš u svoj Evropi tako znamenita u tom obziru mjesta naći, kao što je piac stolne cèrkve u Splitu), djeluju na gledaoca veličanstvenom silom, veleljepni hramovi iz srednjeg vjeka u Šibeniku, Trogiru i Zadru, prekrasni kašteli, iz istog vremena, spomenici mletačkog i turskog gospodovanja, sve se sjedinjuje u toj zemlji, da ju u najvišem stupnju zanimivom načini. Jurve sasvim južna vegetacia, narodna izvornost puka u običajih i nošnji povećavaju još većma dražest slike. U svih tih

odnošenjih, mislimo da predstavljanja iz jedne u svakom obziru toli znatne pokrajine posve zaslužuje pozornost občinstva i da su kadra dioničtvo prama ovoj lěpoj zemlji povećati i želju pobuditi, da ju sam promotriš, k čemu svakoga, komu je iole moguće iz mnogovèrstnih obzirah pozivamo. – Kao što smo već napomenuli, slike su prekasne, vèrno i potanko polag naravi izvedene i veštom rukom g. Sandmanna čisto i umètno u kamen izrezane, a u poznatoj Rauhovojoj dèlaonici bez svake falinge utištene. Vredni izdavaatelj toga dela g. Neumann steko je dakle po tom novu slavu i zaslužuje zahvalnost od strane svih, koji žele u Dalmaciju putovati, a od strane naše i svakoga priatelja umètnosti i prosvète podpunu pohvalu.

C.F. Weidmann

Kada je Högelmüller crtao te dalmatinske vedute i pejzaže, nije moguće sa sigurnošću točno utvrditi. Na litografijama nisu označene godine, kao ni na samoj mapi. Vidjeli smo iz navedenoga članka da su zasebni svesci objavljavani 1847. godine, pa je mapa u cijelosti vjerojatno objavljena te ili slijedeće godine. Crteži su, svakako nastali nešto ranije. Stanoviti podatak pruža nam slika Dubrovnika pod kojim je zapisano da je prikazan u vrijeme potresa 1843. Možemo, dakle, pretpostaviti da su te godine, ili najkasnije do 1845. naslikana i ostala mjesta.

Iako su to tiskarski ostisnute litografije, one su ručno kolorirane, čak s ručno doslikanim oblacima. Na svim su grafikama potpisani crtač Högelmüller, litograf Sandmann i tiskar Rauch, dok je izdavač Neumann naveden samo na prvome listu, s prikazom Zadra.

Högelmüllerovi crteži su rađeni zamjernom likovnom vrsnoćom, naročito uzme li se u obzir da su potekli od ruke amatera, a ne profesionalnoga slikara.³ Shvatljivo je da su njega, kao stranca, u prvom redu zanimali slikovitost predjela, stari spomenici i građevine, folklorni motivi, pa je često upadao u romantiku, čak i u egzotiku. Ovi su krajevi tada i bili nekom Bečaninu egzotični, neotkriveni, pustolovni, s hajducima, gusarima i tragovima nedavnih stoljetnih turskih ratovanja. Ali autor, što nam je mnogo važnije, točno i vjerodostojno slika gradove i pojedine njihove građevine. Högelmüller je u crtanju arhitekture bolji nego u crtanju krajolika. Stoga su nam te litografije dragocjeni dokumenti dalmatinskih gradova, naselja, građevina, pa i pučke odječe iz vremena što je prethodilo prvim fotografijama tih mjesta. Zanimljivu dokumentaciju

3 O Johannu Högelmülleru kao slikaru ili crtaču nemamo podataka u enciklopedijskim pregledima slikara, crtača i grafičara (G.K. NAGLER; *Neues allgemeines Künstler-Lexicon...* Munchen 1835., dalje; U. THIEME, F. BECKER: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, Leipzig 1907. dalje), ni u našim enciklopedijama.

predstavljaju i prikazi brodova, kako jedrenjaka, tako i prvih parobroda.

Högel Müller nije slikao vedute i pejzaže Hrvatskog primorja, već samo Dalmacije i današnjeg Crnogorskog primorja. Osim veduta gradova Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Omiša, Hvara, Cavtata i Dubrovnika, zanimljivi su i inače rijetki prikazi mjesta u unutrašnjosti Dalmacije: Knina, Sinja, Obrovca, Drniša i Imotskoga. To su jedini grafički prikazi nekih od tih mjesta u prošleme stoljeću i stoga od velike dokumentarne vrijednosti.

Iz Crne Gore i današnjeg Crnogorskog primorja postoje u mapi litografije Donje Lastve kod Tivta, konaka Graba u crnogorskim planinama, naselja Sv. Stefana (danas hotela), Kotora, samostana Stanjevića u Crnoj Gori, Dobrote u Boki Kotorskoj i zaljeva između Budve i Sv. Stefana.⁴

1. (Bez broja) ZADAR (ZARA). Vrlo zanimljiv i rijedak pogled na Zadar oko 1845. godine sa sjevera, s položaja današnje Brodarice. Uočljiv je cijeli pojas bedema sa sjeverne strane grada, pa i onaj kasnije porušen u zapadnome dijelu kojega su nadomjestile novije zgrade. Iznad gradskih bedema strše krovovi zgrada i brojni zvonici crkava. Lijevo se vidi i Bablja kula. Dalje prema istoku nije bilo građevina. Iako je zaljev prostran, manja luka je samo pred Morskim vratima. Zanimljivi su tipovi brodova pred lukom, jedrenjaka i jednog od prvih parobroda s visokim dimnjakom, pomoćnim jedrima i bočnim "tambućima" za pogon. Austrijskog slikara privukao je i folklorni motiv seljaka i seljanke s kolima, s punim kotačima i visokom rešetkastom košarom.

2. KNIN (KNIN. *Kreis Zara*). Rijedak likovni prikaz Knina u prošleme stoljeću. Pod brežuljkom Spasom prostrlo se slikovito mjesto, sve do rijeke Krke, obrasle bujnim zelenilom, u kojemu prevladavaju vitki jablanovi. Naročito je lijep i dokumentaran prikaz kninske tvrđave, tog najvećeg utvrđenja kopnene Dalmacije. S druge strane rijeke, gdje su se tada prostirala tek polja i močvare, naslikao je austrijski putnik ples seljaka i seljanke, što ga je negdje u tom kraju vidio i zabilježio u svom "skizzenbuchu".

3. SINJ (*SIGN. Kreis Spalato*). Jedna od vrlo rijetkih i nepoznatih veduta Sinja u prošleme stoljeću. Izrazito ruralno naselje, ni grad ni selo, s gradskim kućama i seoskim potleušicama, okruženima vrtovima i s franjevačkim samostanom u sredini. Mjesto je upravo utopljeno u obilju stabala, vrtova i livada, a u daljini prostiru se jednako zeleni i pitoreskni brežuljci. Nad svime strši brijeg s još

⁴ Nad svakim litografiranim listom je natpis DALMATIEN. Na svim listovima je otisnuto dolje i lijevo: Gez. v. Högel Müller, dolje u sredini: Gedr. b.J. Rauch (osim na 1. listu: Druck v.J. Haller), a dolje desno: Lithog. v. Sandmann (osim na 1. listu: Lith. v. Ed. Weixelgartner). Na prvome listu je reljefni pečat s grbom i natpisom L.T. Neumann.

vidljivim ostacima tvrđave na njemu. Doprinos proučavanju folkloru toga kraja predstavlja prikaz likova u pučkoj odjeći.

4. KAŠTEL LASTVA (*CASTEL LASTUA*). To je vrlo romantičan prikaz ostataka utvrde i kuća na žalu u Boki Kotorskoj. U srednjem vijeku bili su tu ljetnikovci kotorskih patricija. U prvom planu je naslikana i lađica s ljudima u orijentalnoj odjeći.

5. OBROVAC (*OBROVAZZO, an der Strasse von Monte Vellebich nach Zara*). Maleno mjesto na Zrmanji, u Bukovici. Na brežuljku ruševine kaštela i gradskih zidina. Na obali su zidine već porušene da bi se izgradile veće i reprezentativnije zgrade. U prvom planu cesta s diližansom.

6. ŠIBENIK (*SEBENICO*) viden s mora ostavlja utisak za to doba prostranoga i slikovitoga mjesta. Nad njim dominiraju tvrđave Sv. Ane, Sv. Ivana i Šubićevac (Barone). Današnja Obala oslobođenja bila je sve do mora ispunjena težačkim i ribarskim kućicama koje su joj pružale izgled, sličan današnjem Dolcu. Lijepo je oblikovan i trg na današnjoj Obali palih omladinaca, zatvoren sa tri strane zgradama i sa slikovitom ložom. Iza njega dižu se nad krovovima kuća svodovi i kupola katedrale sv. Jakova. Slika može pomoći u fiksiranju nekih nestalih ili izmijenjenih građevina, npr. kule-zvonika šibenske crkve, porušene 1889.⁵

7. SPLIT I i ruševine Dioklecijanove palače (*SPALATO I. und die Ruinen des Diocletianischen Pallastes*) – kako bilježi slikar pod neuobičajenom vedutom Splita, s položaja današnjih stepenica što vode prema Gričama. Od predgrađa Lučca vidi se samo nekoliko kućica. Iza njih, prema gradu, još postoje mletački bedemi iz XVII stoljeća, na mjestu današnjega pazara. Između njih i istočnih zidina Dioklecijanove palače, s dvije dograđene ugaone kule, vidi se samostan Sv. Dominika i njegov stari zvonik. Marjan iza grada, kao i predjel Sustipan, još su potpuno goli i nepošumljeni. Litografiju obogaćuje mladi par Lučana, u tada još sačuvanoj pučkoj odjeći.

Vrijedno svjedočanstvo predstavlja prikaz zastave na "mletačkom kaštelu", na slici desno od zvonika katedrale. Crtač je podijelio zastavu u tri vodoravna polja, a naknadno je obojena plavo-bijelo-plavo. Radi se zacijelo o vrlo rijetkom prikazu splitske komunalne zastave, jer su na svim drugim litografijama prikazane isključivo austrijske zastave crveno-bijelo-crveno.

8. DRNIŠ (*DERNIS*). Slikara su u prvom redu privukle surove hridine, s ruševinama Gradine nad kanjonom Čikole. U pozadini je prikazano

⁵ M. Ivanišević, "Porušena kula-zvonik šibenske stolne crkve". *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split, 15/1963., str. 97, bilj. 41.

Na reprodukciji te litografije u knjizi S. Grubišića, *Šibenik kroz stoljeća* (str. 114-115), zabunom je navedeno da je iz druge polovine XVIII st.

starije naselje na padini brijega (s minaretom nekadašnje turske džamije) i novije naselje pod brijegom. U izrazito romantičnom duhu, prikazane su u prvom planu dvije seoske djevojke u ljetnoj odjeći, jedna koja nosi vodu na ramenu, a druga koja plete, čuvajući koze. I ta Högelmüllerova litografija vrlo je rijetka, ako ne jedinstvena veduta Drniša, iz sredine devetnaestoga stoljeća.

9. TROGIR (*TRAU*). Iako je Trogir među svim dalmatinskim gradovima danas najbolje sačuvao svoj stari, gotovo srednjovjekovni izgled, na ovoj slici, ipak vidimo koliko se izmijenio u posljednje vrijeme. Slikara-amatera privukla je poetična ljepota toga gradića na otočiću i na Čiovu, odijeljenog starim kamenim mostom, kojemu se srednji dio i tada mogao otvoriti da propusti lađe. Dok kuće na čiovskoj strani imaju pučki karakter, kuće na obali otočkoga dijela grada reprezentativne su dvokatnice, među kojima se naziru stare gradske zidine. Dominiraju utvrde Kamerlengo i Sv. Marko, kao i vitki zvonik katedrale.

10. DUBROVNIK (*RAGUSA NUOVA*) sa strane Ploča s lijepim kućama što su već izgrađene duž puta uz more, okružene vrtovima i odrinama loze. U drugom planu su lazareti, još pod krovom, zatim stara dubrovačka luka, puna jedrenjaka. Konačno, poznata slikovita veduta grada sapetog zidinama, iza kojih se izdižu tvrđave Minčeta i osamljeni Lovrijenac. I na ovoj slici, u daljini, na pučini, kao vjesnik nove epohe, dimi jedan paroplov. U prvom planu, prikazao je slikar – austrijski oficir, dva hercegovačka seljaka i oficira na konju – možda svoj autoportret, kako se često običavalo.

11. GRAB (*GRAB*). Litografija prikazuje osamljeno gospodarsko imanje ili han sa zgradama ograđenim zidom, na uzvisini, okruženo golim planinama. U prvom planu su tri muškarca, u turskoj odjeći, s puškama na leđima, u pričanju i pušenju. To je Grab kod Trilja na Cetini.

12. CAVTAT (*RAGUSA-VECCHIA IN DALMATIEN*, bez broja). Veduta Cavtata s naseljem i još sačuvanim ostacima gradskih zidina, Slikovitosti vedute pridonose dva jedrenjaka i muškarac u hercegovačkoj odjeći.

13. SPIT II (*SPALATO II*). Jedna od najvrijednijih veduta te mape, koja, obojena, predstavlja i znatan likovni domet. Slikana je s položaja, ispred današnjega hotela "Marjan". Ta je obala bila još potpuno prirodna. Vidimo na njoj ranosrednjovjekovnu crkvicu sv. Andrije (sv. Filipa i Jakova), porušenu 1923. Započeta je izgradnja kuća na zapadnom dijelu današnje Titove obale. Nasred nje je kućica Zdravstvenoga ureda (Šanitadi). Desno je prostrani lazaret. Luka je prepuna lađa. Na Matejučki je brodogradilište u kojemu se popravljaju i boje jedrenjaci. U prvom planu je lijepi jedrenjak razapetih jedara, a za njim, parobrod-jedrenjak, s pogonom na bubnjeve. I u tu vedetu, umetnuo je austrijski slikar, mladića i djevojku u pučkoj varoškoj odjeći.

14. HVAR (*LESINA*). Jedna od najljepših veduta te mape, a ujedno jedan od najdokumentarnijih prikaza Hvara prošloga stoljeća, do sada gotovo nepoznat i nekorišten. Slikana je s nekog broda u luci ili s otočića Galešnika pred njom. Prikazan je dio mjesta pod brežuljkom s tvrđavom "Španjolom" na vrhu. U sredini luke je mandrač za manje lađe i pristanište pred njim, uz koje je upravo pristao putnički parobrod koji bi, kad ne bi imao visoki dimnjak, više sličio staroj galiji, nego parnom brodu. Lijevo je veliki jedrenjak s tri jarbola.

15. IMOTSKI (Legenda na listu odsječena). Ni to mjesto nije imalo sreću da ga u prošlom stoljeću posjećuju, opisuju i slikaju strani putnici, jer se nalazilo u zaleđini, a u trgovačkom prometu nije više igralo važnu ulogu, kao nekada u tursko-mletačko doba. Poput Sinja i to je bilo i grad i selo, s glavnom ulicom što prolazi kroz naselje i redom većih kuća uz nju. Od ostalih zgrada, zapažaju se tek dvije crkvice. Slikarski je lijepo dan krajolik imotskoga polja u pozadini, okupan u suncu. U prvome planu, jedan fratar i više likova u narodnoj odjeći.

16. SV. STEFAN (*St. STEFANO. Oesterreichisch Albanien*). Izrazito romantičan ugođaj poluporušenog naselja na grebenastom otočiću, bijenom valovima. U prednjem planu lađica sa četiri veslača, kormilarom i jednim čovjekom u građanskom odijelu.

17. SPLIT III ili "Peristil Dioklecijanove palače na Katedralnom trgu u Splitu" (*DAS PERYSTILIUM Des Diocletianischen Palastes auf dem Tempel-Platze zu Spalato*). Taj likovno uspjeti rad pruža izvanredan dojam prostora koji je također do danas izmijenio izgled. Lijevo, u uglu je crkva sv. Barbare (zaštitnice topnikâ), a dalje, među stupovima Peristila, stara kavana (*Caffè al Tempto*). Povišeni južni dio trga imao je dvije kamene ograde. Pod lukom protirona stajala je ploča u spomen posjete cara Franje I Splitu. Lijepi su prikazi likova u građanskoj, pučkoj i zagorskoj odjeći. Högel Müller vješto koristi igru svjetla i sjene, postižući tako slikovitost, dubinu i plastičnost.

18. OMIŠ (*ALMISSA. An der Ausmündung der Cettina ins Meer*) je uvijek bio zahvalan motiv slikarima, naročito prije nedavne izgradnje novih kućerina koje nisu ni pokušale poštivati tu jedinstvenu prirodnu ljepotu. Kanjon rijeke Cetine, prikazao je slikar u svojoj elementarnoj snazi i ljepoti. Gradić je još ograđen zidinama. Nad njim su na grebenu ostaci mletačke tvrđave Mirabelle i tada dobro ušćuvane veće tvrđave Starigrad. U dnu kanjona, prikazao je slikar, nekada vrlo privlačiv vodopad Gubavice, kasnije ukroćen hidrocentralom u Zakućcu. Mosta peko Cetine nema, već skeledžija prevozi ladom od ceste do Omiša.

19. KOTOR (*CATTARO. In oesterreichisch Albanien*). Prikazana je obala nešto podalje od grada koji se vidi u pozadini, okružen pojasom zidina i jablanima. Visoko nad gradom dominira tvrđava. U prvom planu je slikoviti motiv s pučkom kućom, likovima u narodnoj odjeći,

jednim vojnikom u crnogorskoj odjeći s puškom i drugim, koji puca iz kubure. Brda u pozadini tvore veličanstvenu kulisu ove vedute.

20. STANJEVIĆI (*STAGNEVICH, Albanien* – legenda izrezana). Na litografiji je prikazan samostan Stanjevići, u Crnoj Gori, iznad Budve. Taj dobro utvrđeni samostan s istaknutim strateškim značenjem, gradio je crnogorski mitropolit Sava Petrović Njegoš, ali ga je Petar II Petrović Njegoš morao predati 1873. Austriji, koja ga je pretvorila u utvrđenje. Danas je ruševan.

21. DUBROVNIK II (*RAGUSA II Zur Zeit des Erdbebens 1843.*), predstavlja pogled od Pila, s pučkim kućama izvan gradskih zidina. Slikom dominira tamna silueta tvrđave Lovrijenac na strmoj hridi, s austrijskom zastavom na štandarcu. To je jedan, od inače neuobičajenih pogleda na Dubrovnik. Slikar je naveo, da je prikazao Dubrovnik nakon potresa 1843. godine, ali posljedice toga potresa nisu na slici vidljive.

22. DOBROTA (*DIE KIRCHE VON DOBROTA in der Boche di Cattaro*). Litografija prikazuje samo župsku crkvu u Dobroti, i to u silueti. U pozadini su maslinici, a na suprotnoj obali, tek nekoliko rasutih kuća u krajoliku.

23. TVRĐAVA SV. NIKOLE na ulazu u šibensku luku (*FORT ST. NICOLO Sferpunkt der Einfahr in den Hafen von Sebenico*). Ta akvarelirana litografija predstavlja naročit romantični ugođaj. Tvrđava, koja poput broda plovi na moru, prikazana je u procjepu dviju klisura prvoga plana. Dramatičan efekat pojačan je zagasitosivim i tamnosmeđim bojama oblačnoga neba i uzburkanim morem pod klisurama. U pozadini se ističe svijetlo zdanje tvrđave sv. Nikole, s vidljivim Sammichelijevim renesansnim portalom. Na tvrđavi je austrijska zastava, pred njom jedna usidrena lađa, dok druga plovi poluspuštenih jedara.

24. MILOČER I SV. STEFAN (*Bucht zwischen Buda und St. Stefano* – legenda isječena). Pogled s podnožja planine na Sv. Stefan, na predjel današnjega Miločera i na veliki zaljev, što ga s druge strane zatvara Budva. U prvom planu su dva muškarca u crnogorskoj narodnoj odjeći. Slika je pejzažnog karaktera, s ugođajem zalaza sunca.

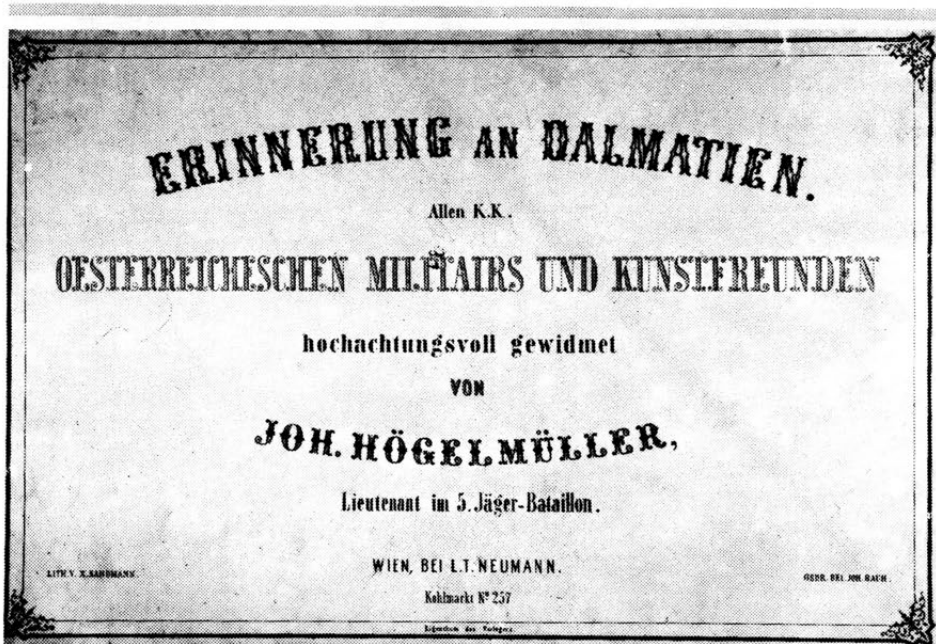
Uvjereni smo da ovaj niz veduta i krajolika Dalmacije i Crnogorskog primorja ima značajnu dokumentarnu vrijednost, a uz to predstavlja i djela natprosječne likovne vrijednosti.⁶

⁶ Popularniji pregled dijela Högelmüllerovih litografija, prikazao sam svojevremeno u jednom tjedniku. ("Vedute dalmatinskih gradova. Crteži iz sredine prošloga stoljeća", *Nedjeljna Dalmacija*, Split, 26.XI 1978., str. 16–17).

Duško KEČKEMET: Landscapes ("vedute") of Dalmatian Towns by
Johann Högel Müller at the Middle of the Last Century

S u m m a r y

During last century the interest of Europe in Dalmatia increased. Foreign officers who were employed there could easily get acquainted with Dalmatia. One of these officers was Austrian lieutenant Johann Högel Müller. In the period from 1843 to 1845 he painted 24 Dalmatian landscapes which published in Vienna in 1845 under the title "Memory of Dalmatia" (Erinnerung an Dalmatien). Actually, in pursuance of Högel Müller's drawings V.X. Sandmann made lithographies. The complete map of the lithographies, found in Trieste, is described here and given in appendix. These are valuable documents of Dalmatian towns, places, buildings and national costumes from the time preceding first photographs. (Translated by Helena Peričić-Jakovljević).

Naslovna stranica Högelmüllerove mape dalmatinskih veduta

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

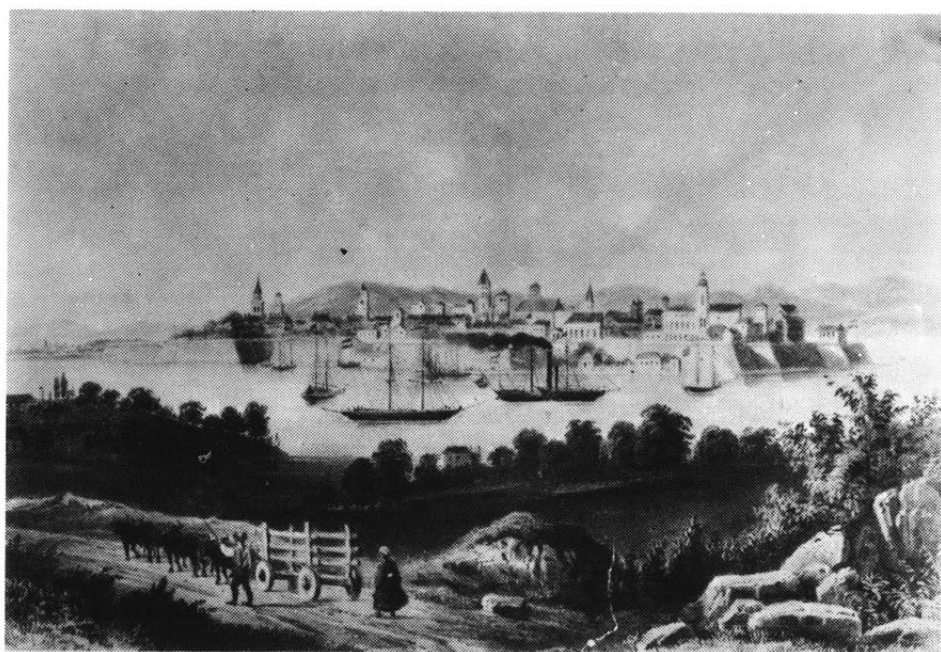
PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 321

321

UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

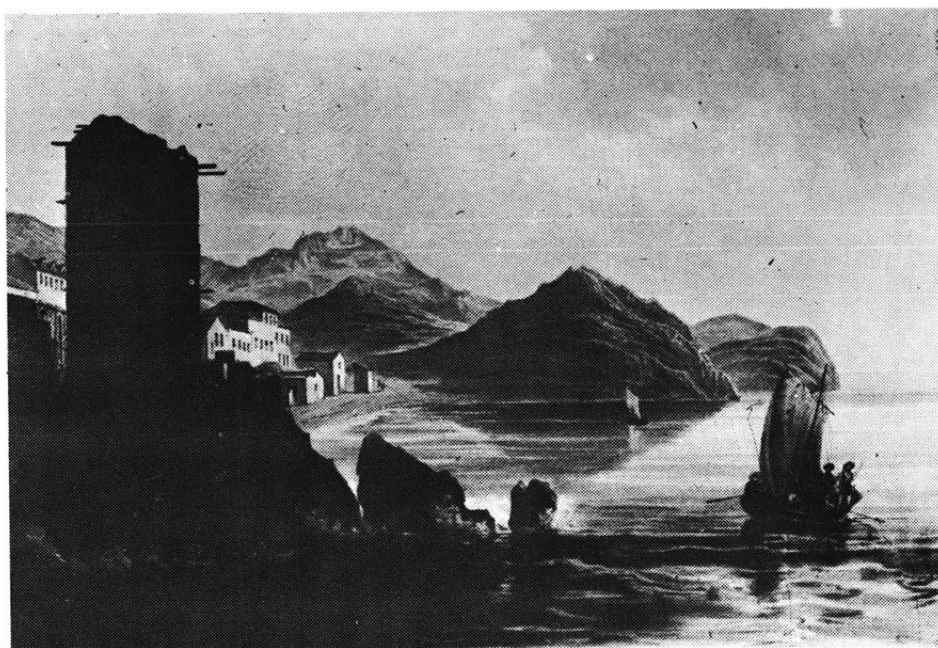
1. *Zadar*

2. *Krin*

3. *Sinj*

4. *Kaštel Lastva*

5. *Obrovac*

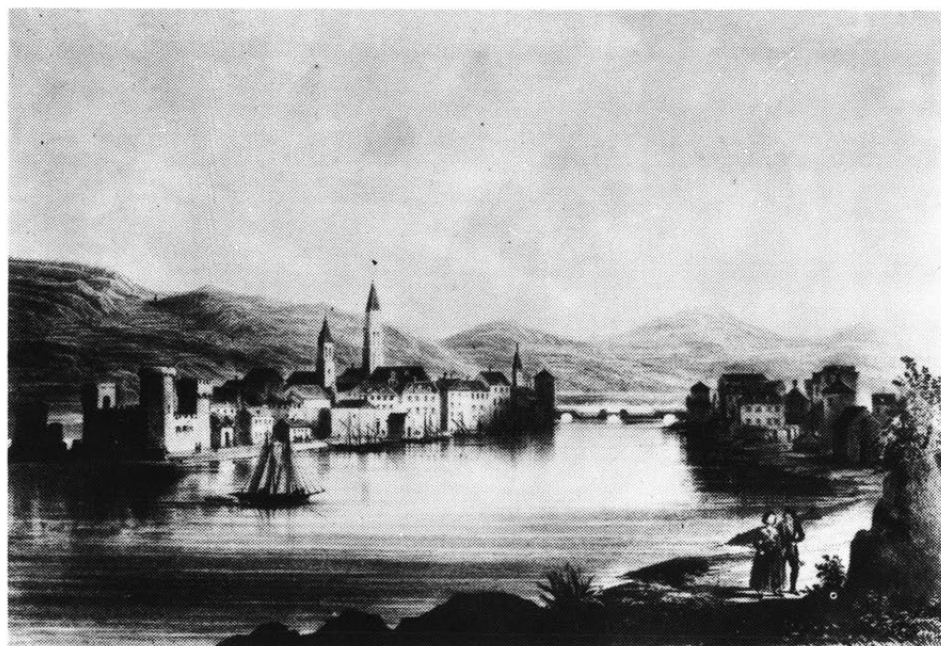
6. *Šibenik*

7. Split

8. Drniš

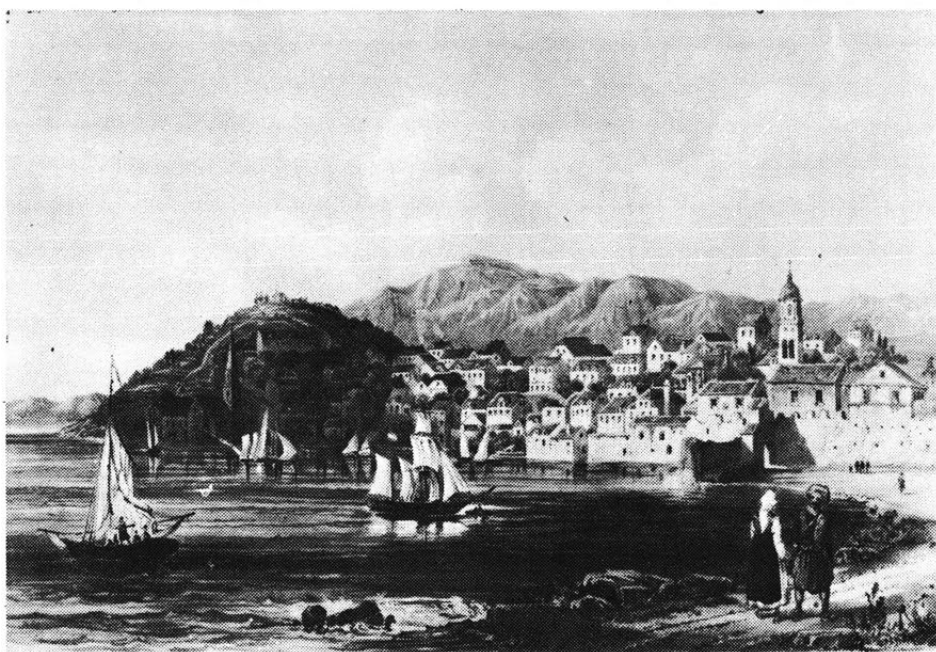
9. *Trogir*

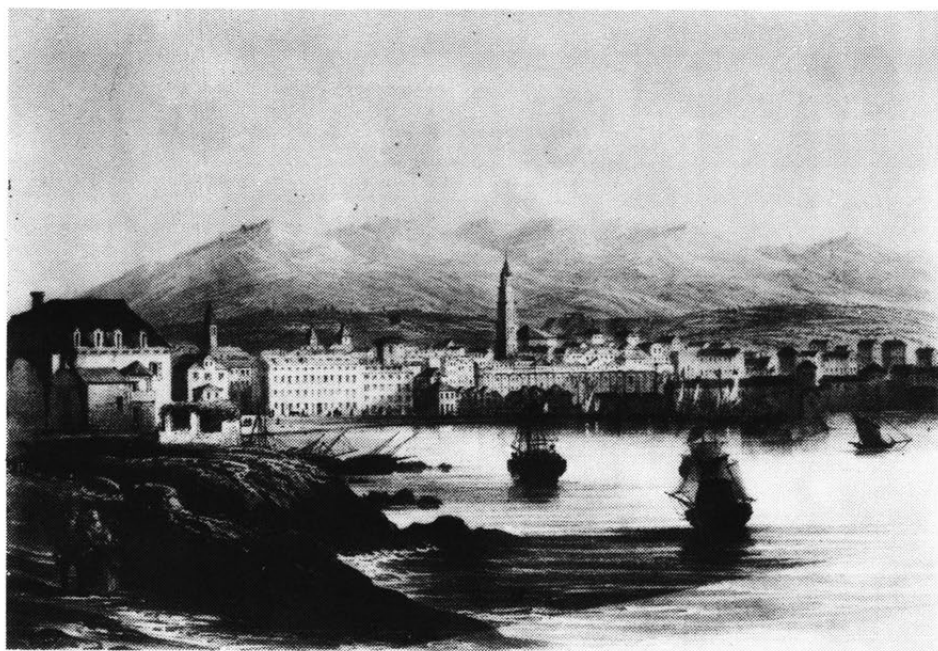
10. *Dubrovnik*

11. *Grab*

12. *Cavtat*

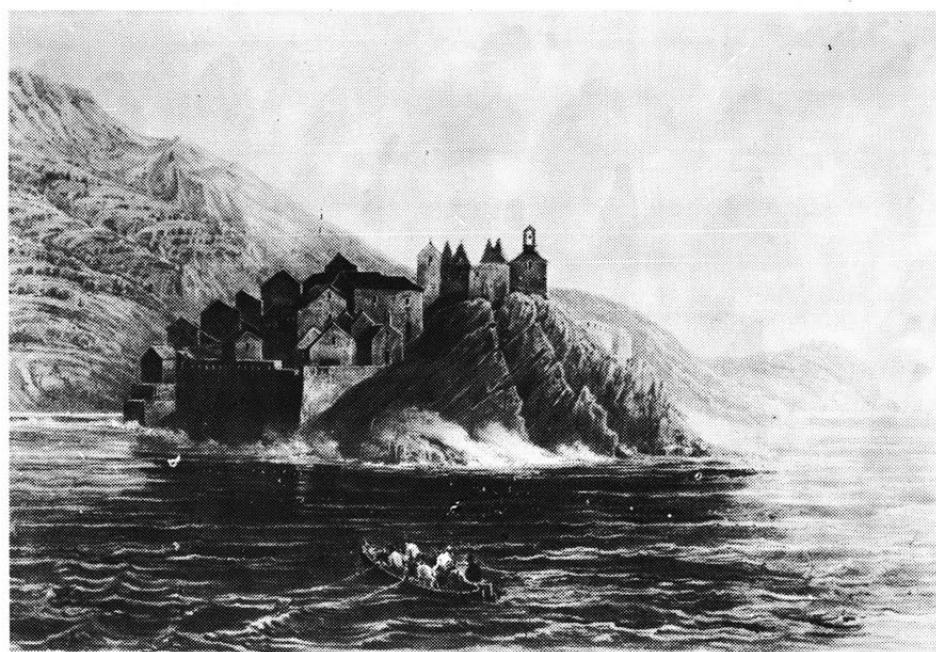
13. *Split*

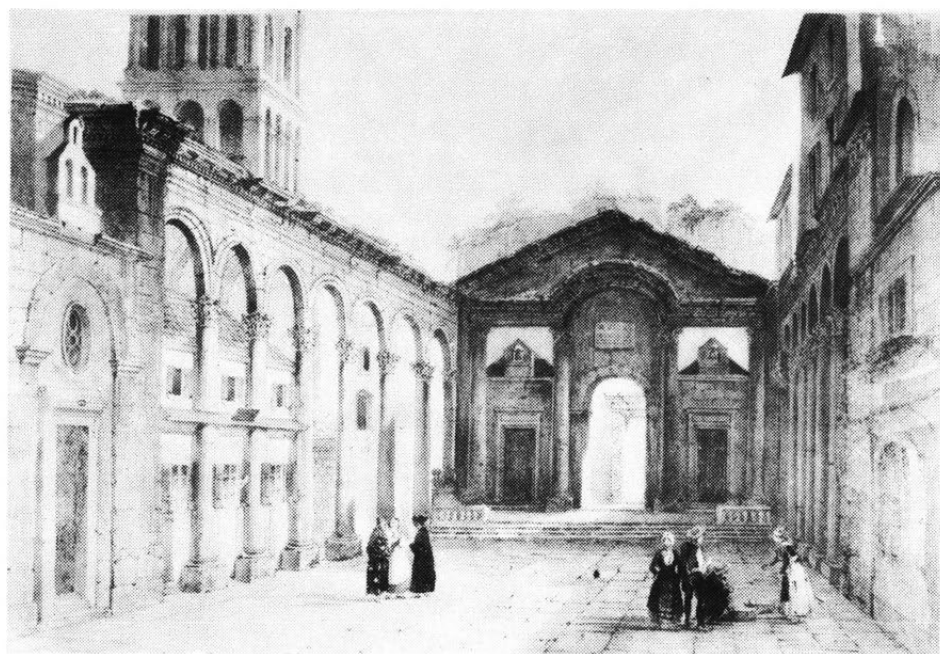
14. *Hvar*

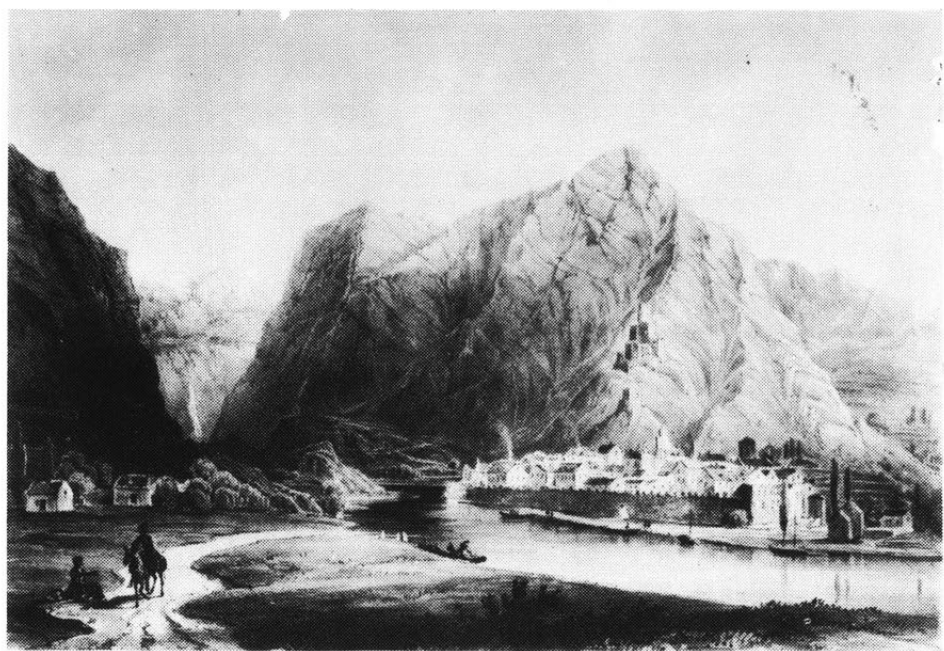
15. *Imotski*

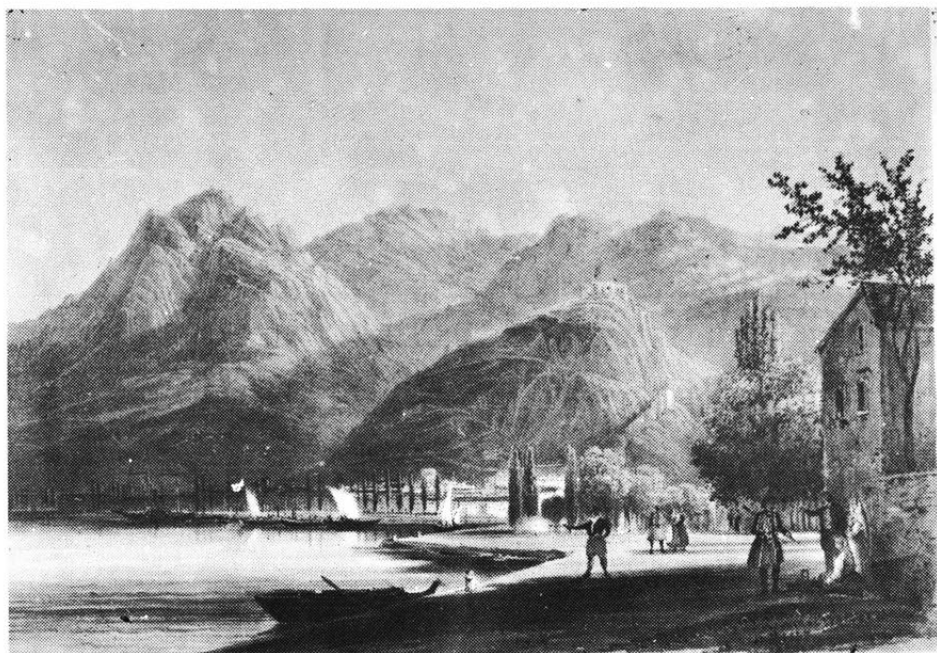
16. *Sveti Stefan*

17. *Split*

18. *Omîs*

19. Kotor

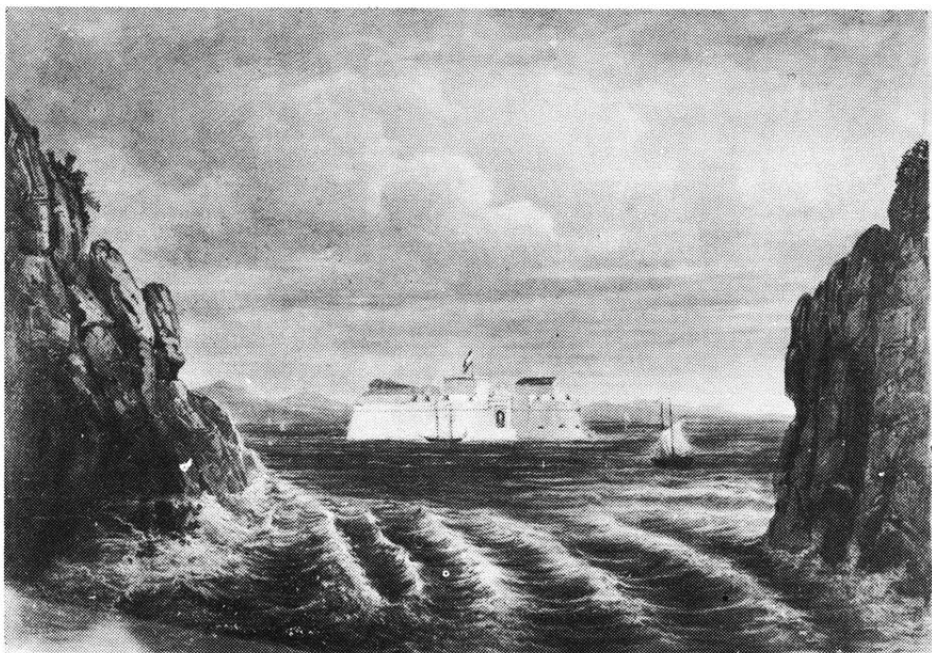
20. Stanjevići

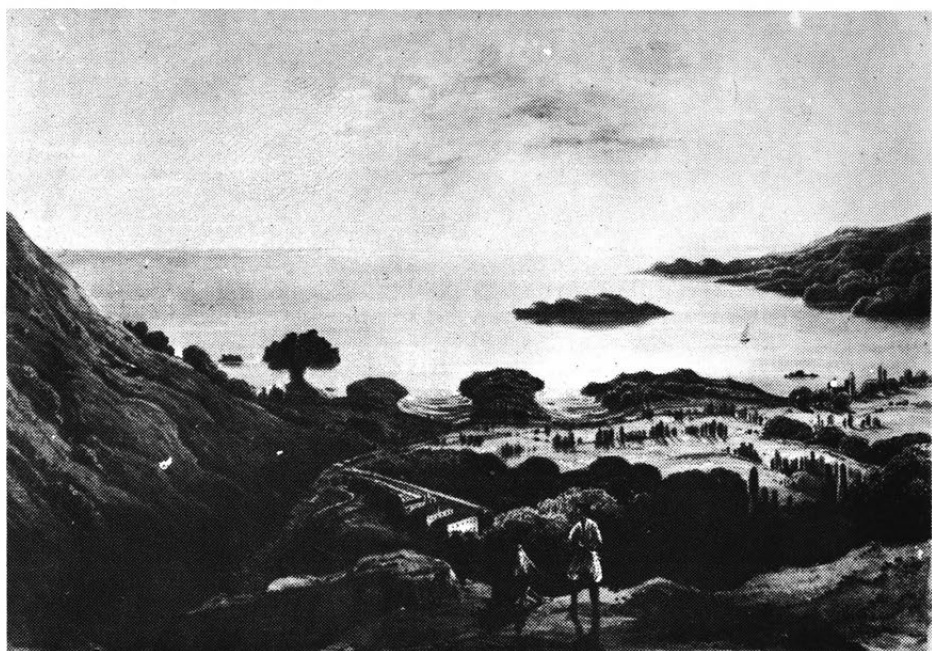
21. *Dubrovnik*

22. *Dobrota*

23. *Tvrđava sv. Nikole, Šibenik*

24. *Zaliv kod Svetog Stefana*

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 321

321

UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY